

Azadlıq hüququ və işgəncələrin qadağan olunması

İşgəncənin subyektləri dövlətin vəzifəli şəxsləri, dövlətin rəsmi şəxsi kimi çıxış edən başqa şəxslər ola bilməz. Burada dövlətin vəzifəli şəxs dedikdə, dövlət adından çıxış edən şəxs başa düşülməlidir. Dövlətin rəsmi şəxsi kimi çıxış edən başqa şəxslər-vəzifəli şəxs olmasa da, müəyyən nəzarət funksiyasını yerinə yetirən şəxslər başa düşülür. Digər şəxslər isə, ancaq dövlətin vəzifəli şəxsləri və rəsmi şəxs kimi çıxış edən başqa şəxslərin təhriki və ya göz yumması ilə işgəncələrə yol verirsə, işgəncə cinayətinin subyektinə çevrilir.

Dövlətin vəzifəli şəxsi və ya rəsmi şəxsi kimi çıxış edən şəxslərin nəzərdə tutulmuş cinayəti törətməsi, onların həm hərəkəti, həm də hərəkətsizliyi ilə baş verə bilər. Burada hərəkət işgəncə verilməsi barədə əmr, göstəriş verilməsində və ya konkret icrada ifadə oluna bilər. Hərəkətsizlik isə - həmin şəxslərin işgəncənin tətbiqi ilə bağlı məlumat aldıqdan sonra və ya onların törədildiyi vaxt buna yol verməsi, qarşısının alınması üçün heç bir tədbir görməməsi, hərəkəti törədən şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunmasına laqeydlik göstərməsidir.

Törədilən hərəkətlər qəsdlə əhatə olunmalıdır. Cinayəti törədən şəxs öz əməlinin ictimai təhlükəli olduğunu dərk etməlidir. Onun ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görməli, bunları arzu etməli ya da belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol verməlidir.

Konvensiyaya əsasən, aəri və əçablar qanuni sanksiya nəticəsində yaranarsa (məsələn, məhkəmə tərəfindən azadlıqdan məhrum etmə) və ya qanuni sanksiyanın tətbiqi nəticəsində təsadüfən yaranarsa, o zaman işgəncə anlayışı ilə əhatə olunmur. Nəzərə almaq lazımdır ki, qanuni sanksiya işgəncə həddinə çatmamalıdır.

İşgəncə, döymə, təhqir, məişət zorakılığı, ailədaxili zorakılıq, şərəf və ləyaqəti alçaldan hərəkətlərə, demək olar ki, hər yerdə rast gəlinir. Məişətdə, ailədə, işdə, küçədə, azadlıqdan məhrum etmə yerlərində, hərbi hissələrdə və s. İşgəncə ilə bağlı Beynəlxalq Konvensiyalarda bu, Konvensiyaya qoşulmuş dövlətlərin özərinə çox ciddi öhdəliklər qoyulmuşdur.

Beynəlxalq aktlarda yaşama hüququnun məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulsa da, (müharibə zamanı qarşı tərəfin döyüşçüsünün öldürülməsi) işgəncə istər müharibə zamanı, istər sülh dövründə, şərtsiz olaraq, qadağan olunmuşdur.

Həm Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İşgəncələrə və digər qəddar, pis, yaxud ləyaqəti alçaldan reftar və cəza növlərinə qarşı Konvensiyasının, həm də İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının tələblərinə görə, dövlətlərin qarşısına aşağıdakı tələblər qoyulmuşdur:

- 1.Səlahiyyətli orqanlar, işgəncə ehtimalı varsa, bunu araşdırmalı və müvafiq tədbirlər görməlidirlər;
2. İşgəncəyə məruz qalan şəxsin şikayət hüququ vardır və həmin şikayət dərhal təmin olunmalıdır;
- 3.Şəxs işgəncə nəticəsində

ölərsə, kompensasiya verilməlidir. İşgəncələr müasir dünya dövrlərinin, demək olar ki, hamısında qadağan edilmişdir. Bu da, öz əksini konstitusiyaya və qanunlarda tapmışdır.

Rusiya Federasiyasında 1993-cü il tarixli Konstitusiyanın 21-ci maddəsi işgəncəni birbaşa qadağan edir:

1.Şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç nə onun məhdudlaşdırılmasına əsas ola bilməz.

2.Heç kəs işgəncələrə, zorakılığa, digər qəddar və ya insan ləyaqətini alçaldan davranışa və cəzaya məruz qalmamalıdır.

Heç kəs könüllü razılığı olmadan tibbi, elmi və ya digər təcrübələrə məruz qala bilməz.

2001-ci ildən sonra beynəlxalq ictimaiyyətin diqqəti terror fəaliyyətində şübhəli bilinən xaricilər üçün ABŞ-ın məxfi həbsxanalarında MKİ-nin əməkdaşları tərəfindən istifadə edilən qəddar dindirmə metodlarına yönəlmişdir. 2005-ci ildə ABŞ-da tutulan şəxslərlə dav-

ranış haqqında xüsusi qanun qəbul edilmişdir. ABŞ-ın prezidenti Barak Obama 22 yanvar 2009-cu ildə işgəncə verməklə dindirmənin qadağan olunması haqqında fərman imzalamışdır.

Hazırda işgəncənin tətbiqi, demək olar ki, bütün ölkələrdə cinayət kimi cəzalandırılır.

Son illərdə işgəncə ilə mübarizənin güclənməsi müşahidə olunur. Bəzi ölkələrdə işgəncə faktının özünün mövcud olması (nəticələrdən asılı olmayaraq) təqsirkar üçün uzun müddətə azadlıqdan məhrum etməni nəzərdə tutur:

Kanada-14 il
Fransa-15 il
Argentina- 25 il
Qvatemala-30 il

İşgəncə və qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan reftar və ya cəza növlərinin qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi (İQK) Avropa Şurasının 1987-ci il "İşgəncənin və qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan reftar və ya cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Konvensiyası" əsasında yaradılıb. İQK-nin fəaliyyəti Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 3-cü maddəsinə əsaslanır. İQK- istintaq aparın qurum deyil, mühakimə funksiyası olmayan preventiv mexanizmdir. Bu komitənin məqsədi azadlıqdan məhrum edilmiş adamlara münasibəti gəlib yoxlayaraq, ehtiyac olduqda, işgəncə və qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan reftar və ya cəza növlərindən belə şəxslərin qorunmasını gücləndirməkdir.

İşgəncə, döymə, təhqir, məişət zorakılığı, ailədaxili zorakılıq, şərəf və ləyaqəti alçaldan hərəkətlərə, demək olar ki, hər yerdə rast gəlinir. Məişətdə, ailədə, işdə, küçədə, azadlıqdan məhrum etmə yerlərində, hərbi hissələrdə və s. İşgəncə ilə bağlı Beynəlxalq Konvensiyalarda bu, Konvensiyaya qoşulmuş dövlətlərin özərinə çox ciddi öhdəliklər qoyulmuşdur. Beynəlxalq aktlarda yaşama hüququnun məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulsa da,

(müharibə zamanı qarşı tərəfin döyüşçüsünün öldürülməsi) işgəncə istər müharibə zamanı, istər sülh dövründə, şərtsiz olaraq, qadağan olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

İQK baş çəkənləri zamanı, Konvensiyanın verdiyi geniş hüquqlardan istifadə edir: Dövlətə məxsus olan əraziyə daxil olmaq və məhdudiyətsiz səyahət etmək; azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin saxlanıldığı istənilən yərə məhdudiyətsiz olaraq daxil olmaq, həmçinin, belə yerlərin daxilində məhdudiyətsiz hərəkət etmək; azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin saxlandığı yerlər haqqında tam məlumat əldə etmək, həmçinin, komitənin tapşırığını yerinə yetirmək üçün ona lazım olan dövlətin səlahiyyətindəki digər məlumatları toplamaq hüququ. Komitənin həm də, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə təbətək sorğu aparmaq və sərbəst olaraq, istənilən inanıla bilən adamla əlaqə yaratmaq hüququ vardır.

İQK-nin mandatı genişlənərək, həbsxanalar və polis məntəqələrindən başqa, digər yerlərə də getməyə imkan verir.

Psixiatrik müəssisələrə, hərbi kazarmalardakı müvəqqəti həbsdə saxlama yerlərinə, siğınacaq axtaranlara və ya digər kateqoriyadan olan ecnəbilər üçün saxlama mərkəzlərinə və inzibati orqanların əmrinə və ya məhkəmə orqanlarının qərarlarına görə azadlıqdan məhrum edilmiş azyaşlıların saxlandığı yerlərə gedə bilərlər.

Hər bir başçəkəndən sonra İQK məruzə tərtib edir və orada əldə etdiyi məlumatları və nəticələri şərh edir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru